

КОНЦЕПЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В статті проаналізовано умови виникнення та сутність інформаційного суспільства. Простежено його вплив на формування та розвиток культури. Конкретизовано поняття інформаційного суспільства на основі праць Е. Тоффлера та М. Кастельса. Розглянуто вплив інформаційного суспільства на взаємодію культур.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, постіндустріальна цивілізація, інфосфера.*

Kapush A. The concept of an information society: the cultural aspect

The article analyses the developmental conditions and essence of the Informational Society. It traces its influence on the shaping and development of culture. The notion of Informational Society is concretized as based on the works by E. Toffler and M. Kastels. The article examines the influence of the Informational Society on the interaction of cultures.

Key words: *Informational Society, postindustrial civilization, inosphere.*

Капуш А. Концепция информационного общества: культурологический аспект

В предлагаемой статье анализируется условия возникновения и сущность информационного общества. Выяснено влияние на формирования и развитие культуры. Конкретизировано понятие информационного общества на основании работ Е. Тоффлера и М. Кастельса. Определено влияния информационного общества на взаимодействия культур .

Ключевые слова: *информационное общество, информационная цивилизация, инфосфера.*

Ще наприкінці другого тисячоліття вчені світу прогнозували, що ХХІ сторіччя визначатимуть масштабні цивілізаційні зрушення, які торкнуться усіх сфер життя: економічної, політичної, духовної та культурної. Тож ХХІ сторіччя – це епоха інформаційного суспільства, для якого важливим є здійснення певної переорієнтації на формування інформаційної культури. Зокрема, ще Ст. Лем у праці “Сума технології” (Summa Technologia) зазначив, що основною проблемою майбутньої інформаційної ери стане не розв'язання тих чи інших технократичних завдань, а культурологічна та психологічна профілактика можливого аксіологічного колапсу, потенційного руйнування мотиваційних основ людської життєдіяльності, запобігання негативного впливу інформаційного середовища на людину.

Рубіж тисячоліття співпав з переходом людської цивілізації до третьої стадії розвитку, яку, зазвичай, визначають як інформаційне суспільство. Світова спільнота стикнулася з принципово новим рівнем розвитку, основою якого постають теоретичні знання, доступ до інформаційних технологій та, власне, сама інформація. Поняття “інформація” виконує важливу світоглядну та методологічну функції. Зміни, які принесла з собою інформаційна доба, охоплюють усі сфери життєдіяльності та функціонування суспільства і тим самим сприяють зближенню різних форм суспільної діяльності. Як наслідок, ці революційні зміни творять нову соціокультурну ситуацію (простір), котра детермінує формування нового типу не лише особистості, але також цивілізації.

Питання побудови глобального інформаційного суспільств вперше в історії людства було піднято у 2003 році на вищому міждержавному рівні у рамках проведення I стадії Всесвітнього Самміту з питань Інформаційного Суспільства (ВСІС). На цьому міжнародному форумі лідери 161 держави світу підписали два стратегічних документи: “Декларацію принципів” та “План дій”, котрі визначають напрямки подальшого розвитку інформаційного суспільства на всіх рівнях. Це обумовлено ще й тими обставинами, що сьогодні найважливішою постає глобальна проблема “цифрового розподілу”, яка стала

фактично головною причиною виникнення нових соціально-політичних розмежувань, поділу держав світу та громадян на “інформаційно багатих” та “інформаційно бідних”, що значною мірою визначає міжнародний імідж, соціально-економічний розвиток, розвиток демократичних процесів та громадянського суспільства, інвестиційну привабливість.

Доктрина інформаційного (постіндустріального) суспільства стала панівною в західній науковій думці. В цей час першочерговим завданням було вдосконалення засобів отримання, обробки і розповсюдження інформації, а також її використання у різних сферах. Це було обумовлено швидким розвитком і конвергенцією інформаційно-телекомунікаційних технологій, які в свою чергу принесли з собою революційні зміни на світовому ринку.

Сучасний етап розвитку світової цивілізації визначається як перехід від індустріального суспільства до інформаційного, появу якого пов'язують з інформаційною революцією, розвитком інформаційних технологій, що радикально змінюють суспільне життя. Цей перехід відбувається нерівномірно, що обумовлюється і національною специфікою, і станом розвитку світового співтовариства. Поняття “інформаційне суспільство” сьогодні використовують для визначення суспільства, у якому економіка, політика та культура залежать від створення, збереження і доступності інформації у національному і світовому масштабах. Навіть у розвинених країнах світу існують різноманітні підходи до становлення і розвитку інформаційного суспільства. Теоретичне обґрунтування розвитку інформаційного устрою значно відстає від практичних потреб, що розвиваються швидкими темпами. Практичним зрізом визначення актуальності теми є процеси становлення інформаційного суспільства як у світовому масштабі, так і на локальному рівні. Більшість країн світу проголосили орієнтиром побудову інформаційного суспільства.

Сьогодні практично кожна країна постала перед необхідністю здійснення інноваційних реформ шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій, сучасних знань та інформації, як найважливішого ресурсу життєдіяльності суспільства XXI століття. Інформаційне суспільство будується в

межах двох його моделей (західна і азійська) і стало глобальним політичним, ідеологічним та соціально-культурним явищем.

Пріоритет у розробці теорії інформаційного суспільства із самого початку належав західним соціологам, які називали становлення інформаційного устрою по-різному: “посткапіталістичним”, “постмодерним” чи “постцивілізаційним”.

Отже, в останні десятиліття відбулися структурні зрушення у всіх життєво важливих сферах. Надшвидкі темпи науково-технічної революції стали плідним підґрунтям для перебудови всього суспільства. Відповіддю на ці суспільні трансформації стало формування нових теорій суспільного розвитку провідними представниками західної філософії. Можна виділити два основних підходи до розгляду інформаційного суспільства: концепція постіндустріалізму, що визначає новий етап розвитку суспільства як постіндустріальний, яку досліджували Д. Белл, Р. Дарендорф, А. Турен, Ф. Феррароті, Д. Етціоні; концепція власне інформаційного суспільства, дослідникками якої є Е. Тоффлер, Дж. Нейсбіт, Й. Масуда, Дж. Бенігер, З. Бжезинський, М. Кастельс М. Маклюен, А. Урсул та інші.

Концепція постіндустріалізму ґрунтується на теорії індустріального суспільства. Спочатку розвиток суспільства розглядався як лінійний процес, пов'язаний з економічним зростанням та механізацією праці. У 60-ті роки термін набуває нового змісту, враховуючи значення інтелектуальної творчої праці. Постіндустріальне суспільство називають інформаційним (Й. Масуда), суспільство третьої хвилі (Е. Тоффлер), мережевим (М. Кастельс), постекономічним (Г. Кан, В. Іноземцев), суспільством постмодерну (А. Етціоні), радикалізованого (високого) модерну (Е. Гіденс), посткапіталістичним (П. Дракер, Р. Дарендорф), постцивілізаційним (К. Боулдінг), постісторичним (Р. Сейденберг). Термінологічне розмаїття засвідчує реальну мультипарадигмальність соціальних наук і, тим самим, визначає складність самих процесів сучасної соціальної трансформації.

Велика кількість різних назв і визначень інформаційного суспільства зумовлена радикальним оновленням усього людства, а також тим, що цей

термін більшість дослідників аналізували однобічно: переважно з економічної, технологічної чи культурологічної точок зору.

Авторський підхід у визначенні інформаційного суспільства подає В. Скальський. Він виділяє три наступні способи: 1) можна перерахувати характеристики, що властиві цьому типові суспільства: створені значні інформаційні ресурси, виробництво, збереження, поширення і передача аудіовізуальної продукції та ділової й освітньої інформації стають найважливішою частиною економіки; 2) від “абстрактного до конкретного”, вказавши, що інформаційне суспільство – це наступна стадія в історичному розвитку людства по ланцюгу “аграрне – індустріальне – постіндустріальне” суспільство; 3) третій варіант: “інформаційне суспільство – це стадія розвитку людства, на якій домінуючим об’єктом виробництва і споживання стають інформаційні продукти і послуги. “Інформаційне суспільство – це принципово новий етап розвитку сучасної цивілізації. Його основними ресурсами є інформація і знання, діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційно-інтелектуальних технологій та технологій зв’язку.” [1]

У словнику з соціології ми знаходимо таку дефініцію інформаційного суспільства. "Інформаційне суспільство — поняття модернізаційної парадигми філософії історії і соціальних дисциплін, згідно якої будь-яке суспільство проходить три стадії розвитку: 1) аграрну (доіндустріальну), 2) сучасну (індустріальну), 3) постсучасну (інформаційну), де інформаційне суспільство розглядається як якісно новий період в розвитку цивілізації". [2, 386]

Таким чином, кожен із запропонованих вище аналізів щодо смислового навантаження терміну інформаційне суспільство засвідчує схожість, яка випливає з того, що кожне із запропонованих визначень у своїй основі завжди буде звернене до своїх витоків.

Авторами найпомітніших праць, що створили методологічну основу досліджень інформаційного суспільства, є роботи Д. Белла “Прийдешне постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування”, В.

Іноземцева “За межами економічного суспільства. Постіндустріальні теорії і постеконічні тенденції в сучасному світі”, М. Кастельса “Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура”, А. Тоффлера “Третя хвиля” та Ф. Фукуяма “Наше постлюдське майбутнє: наслідки біотехнологічної революції”. Українською мовою вийшла колективна монографія “Економіка знань: виклики глобалізації й Україна” та монографія А. Чухно “Постіндустріальна економіка: теорія, практика і їхнє значення для України”.

Культура нового, інформаційного суспільства являє собою дуже неоднорідну масу, тому що знаходиться в процесі формування, завершення якого варто чекати лише в середині ХХІ сторіччя.

Культурний аспект формування нового суспільства розпочали досліджувати лише в результаті усвідомлення того, що наявний якісний стрибок в розвитку інформаційних технологій породив нову глобальну соціокультурну революцію. Тож сучасний розвиток інформаційного суспільства доцільно кваліфікувати як глобальну інформаційну революцію, особливістю якої є безпрецедентна можливість посилення інтелектуальних можливостей людини за допомогою новітніх інформаційних технологій. Усі ці зміни докорінно змінюють сучасну картину світу, наукову парадигму і методологію наукових досліджень.

Швидкоплинний розвиток інформаційно-комунікативних систем призводить до створення глобального інформаційного простору, який нівелює геополітичні, національні, релігійні і соціальні межі, тобто відстань втрачає своє значення.

Початок свого існування інформаційна культура бере від періоду становлення людства. В той чи інший період свого існування вона супроводжувалась стрімким розвитком або ж навпаки зазнавала періоду криз. Можна говорити про інформаційну культуру Античності, Середньовіччя і так далі, та особливе зацікавлення становить розгляд сучасного етапу розвитку інформаційної культури, який став регламентуючим по відношенню до усієї світової спільноти.

Основою функціонування масової, спеціалізованої та індивідуальної інформаційної культури виступає інформаційна взаємодія, під якою слід розуміти інформаційні процеси, що відбуваються між її учасниками з приводу виробництва, передачі та використання інформації. Основу інформаційної взаємодії складають інформаційні ресурси, які є особливо важливі для її формування.

Отже, ключем до розуміння інформаційного суспільства як абсолютно нової стадії розвитку можна побачити в працях соціолога і футуролога Е. Тоффлера. Образ майбутнього висвітлений в його основній трилогії “Шок майбутнього”, “Третя хвиля” та “Метаморфози влади”.

На жаль, автори концепції інформаційного суспільства за винятком, мабуть, Елвіна Тоффлера не приділяли достатньо уваги для розгляду питання про те, які наслідки його настання принесе для культурного життя людства.

Контрастною і далекоглядною в цьому плані є його праця “Третя хвиля”. Насамперед нас цікавлять погляди автора щодо змін, які відбуваються у сфері культури внаслідок настання інформаційної епохи. Е. Тоффлер розробив теорію постіндустріального суспільства, яку він сам означив “надіндустріальною цивілізацією”. Людську цивілізацію він поділяє на три фази: сільськогосподарську фазу Першої Хвилі, індустріальну фазу Другої Хвилі і фазу Третьої Хвилі, яка за Е. Тоффлером, лише розпочинається. Третя Хвиля історичних змін не є прямолінійним розширенням індустріального суспільства, а радикальною зміною напрямку, а часто й запереченням того, що відбувалося раніше. Зіткнення Другої і Третьої Хвилі загрожує великими небезпеками. На нашу думку ці небезпеки починають проявлятися у глибоких суспільних розладах, конфліктами між культурами і навіть цивілізаціями. Поява нової наукоємної технології та реорганізація виробництва на основі досягнень науки та техніки привели в рух так звану “третю хвилю” розвитку цивілізації. Зміни, які принесла з собою “третя хвиля”, спричинюють суттєві перетворення в усіх галузях соціокультурного життя суспільства. У “Третій Хвилі” Е. Тоффлер, характеризуючи індустріальну цивілізацію, що відмирає, використовує терміни

“соціосфера”, “техносфера”, “інфосфера” та “енергосфера”, а потім пояснює як кожна з них зазнає революційних змін у сьогоденні. “Коли ми зрозуміємо, як ці сфери, процеси та принципи взаємодіють та як вони змінюють одне одного, спричиняючи потужні течії змін, ми набагато чіткіше осмислимо гігантську хвилю змін, яка сьогодні накопчується на наше життя” [3, 16].

Інфосфера Третьої Хвилі характеризується наступними ознаками: кожен із нас створює в своїй черепній коробці розумову модель реальності: сукупність візуальних, слухових та сенсорних образів. Друга Хвиля значно збільшила кількість каналів, із яких індивід формував свою картину реальності. Тепер поряд із минулими джерелами засоби масової інформації (газети, журнали, радіо, телебачення) допомагали виробити стандарти поведінки, яких вимагала індустріальна система виробництва. Їхня потужність використовувалась в регіональних, етнічних, родових та лінгвістичних напрямках, щоб стандартизувати образи суспільства; немасові засоби масової інформації: у 1970-х в США, коли багатотиражні газети і журнали великих міст занепали, одночасно зросла кількість міні-журналів, націлених на задоволення вузьких особистих інтересів, регіональних чи місцевих ринків; демасифікація засобів масової комунікації демасифікує також наші думки. В добу Другої Хвилі безперервне нагнітання засобами масової комунікації стандартизованої образності створило те, що критики називають "загальною думкою". Сьогодні погляди на все – від поп-музики до політики – стають менш загальними. Узгодженість розбивається вщент. На особистому рівні ми повністю оточені фрагментами образів, сумісними або не взаємопов'язаними. Замість довгої і зв'язної "низки" ідей, синтезованої для нас, нам усе частіше пропонують короткі модульні образи інформації: реклами, команди, теорії, уривки новин, тощо. Отже, Третя Хвиля змушує нас формувати свої власні "ланцюги" із матеріалу, який пропонують нові засоби комунікації: замість того, щоб отримувати уже сформовану ментальну модель реальності, ми повинні перевинаходити її заново. Це накладає на нас величезний тягар, але й веде до більшої індивідуальності; "інформаційне суспільство" виникає через величезне

зростання кількості інформації, якою ми обмінюємося одне з одним. Це відбувається тому, що чим різноманітнішими стають фрагменти нашої цивілізації, тим більший інформаційний обмін повинен відбуватися між її частинами, щоб зберігати її цілість; розумове середовище створюється на основі якнайширшого розповсюдження домашніх комп'ютерів та їх об'єднання в розгалужені мережі. На цій основі формуються "електронні спільноти" – групи людей з однаковими інтересами, які можуть спілкуватись на великих відстанях; суспільна пам'ять: спочатку людські групи мусили зберігати спільну пам'ять там, де й приватну — в умах індивідів. Найстаріші люди у вигляді історії, міфу, фольклору та легенд передавали її своїм дітям через розмову, пісню, молитву або своїм прикладом. Обсяг суспільної пам'яті був обмежений. Цивілізація Другої Хвилі вивела її за колишні межі: розповсюдила масову письменність та систематичні ділові записи, побудувала тисячі бібліотек і музеїв. Збільшуючи місце зберігання нагромадженого знання, Друга Хвиля прискорила процеси суспільних перемін, народивши культуру, яка змінювалася й розвивалася швидше, ніж будь-яка з тих, що існували раніше. Цивілізація Третьої Хвилі дає змогу записувати свою діяльність до найменших дрібниць.

Ще одним ключем до розуміння інформаційного суспільства стає теза американського дослідника Мануеля Кастельса про нове “мережеве суспільство”, яке в інформаційну добу, на думку вченого, виникає внаслідок необмеженого застосування інформаційно-комп'ютерних технологій.

Мануель Кастельс, авторитетний соціальний мислитель і дослідник сучасністю. Проблема теоретичного осмислення концепції інформаційного суспільства висвітлена у фундаментальній трьох томній монографії “Інформаційна епоха: економіка, суспільство, культура”(Information Age: Economy, Society and Culture).

Початок “інформаційної” доби американський дослідник відносить до початку 70-х років минулого сторіччя, коли у зв'язку з черговою кризою виникла нагальна потреба реструктуризації капіталістичного підприємництва. М. Кастельс у своїй праці виокремлює напрямок розвитку нового “мережевого

суспільства” з його чотирма варіантами міжнародного розподілу праці:

- виробниками найвищої вартості (заснованої на інформаційній праці);
- виробниками величезних обсягів (заснованих на невеликій вартості праці);
- виробниками сировини (основою є природні ресурси);
- надлишкові виробники (використання знеціненої праці).

Нове інформаційне суспільство, за М. Кастельсом, виникає, “коли спостерігається структурна реорганізація у виробничих відносинах, відносинах влади і відносинах досвіду. Ці зміни призводять до значних модифікацій суспільних форм простору і часу і до виникнення нової культури [4, 496].

Отже, глобальні цивілізаційні процеси та стрімкий і вражаючий інформаційно-технологічний прогрес мають безпосередній вплив на розвиток культури, міжкультурних зв'язків, трансляцію і збереження культурних цінностей. Так інформаційне суспільство в буквальному значенні змушує різні культури вести між собою діалог. “Процеси глобалізації, що заторкнули культурні зв'язки між країнами, зробили міжкультурну комунікацію, діалозі полілог культур невід'ємною частиною існування суспільства” [5]. Революція в сфері інформатики і комунікаційних засобів створила колосальні можливості для взаємодії різних культур.

Аналогічних процесів розвитку в історії людства не існувало. Будь-які нові утворення достатньо гармонійно вписувались в систему культури, поступово адаптуючись до неї.

Основоположним висновком є те, що теорія інформаційного суспільства – важливий елемент сучасної теорії суспільного процесу. Вона розкриває об'єктивну тенденцію переходу людства до інформаційного розвитку і визначає гуманістичний вимір технологічного прогресу. Метаідеологія інформаціоналізму дає можливість якомога повніше описати та пояснити наявні процеси і диктує новий метадискурс стратегії суспільного розвитку.

Література

1. Інформаційне суспільство: сучасні теорії та моделі (соціально-філософський аналіз) 2006 года. Автореф. дис. канд. філософ. наук: 09.00.03 / В.М. Скальський; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2006. — 17 с. — укр. Режим доступу до автореферату: <http://disser.com.ua/contentst/7365.html>
2. Социология: Энциклопедия / Сост. А.А Грицанов, В.Л. Абушенко.— Мн.: Книжный Дом, 2003.— 1312с.
3. Тоффлер Е. Третья хвиля. Переклад з англійської Андрія Євси; за редакцією Віктора Шовкуна Опубліковано Київ : Всесвіт, 2000. — 480 с.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 606 с
5. Берестовская Д.С Глобализация и культура// Культура народов Причерноморья. — 2003. — №46. — с.100-102.